

II. MEŞRUTİYET ÖNCESİ SELANİK’TE AÇILAN DÖNME OKULLARI¹

Dr. Mustafa Öztürk

Kırklareli Üniversitesi

Giriş

Eğitimde modernleşmenin başladığı 19. Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti’nin önemli liman ve ticaret kenti olan Selanik, modernleşme hamlelerinin tebarüz ettiği bir şehir olarak ön plandadır. Özellikle 1870’lerden itibaren açılan okullar, şehrin görece daha özgür atmosferini kullanıp, modern usulleri müfredatlarıyla birleştirip, bu anlamda diğer şehirlerde yer alan okullardan ayrı vasıflar taşımıştır denilebilir. Öyle ki II. Meşrutiyet’in ilanını takip eden dönemde özellikle Selanik’teki eğitim kurumlarında yetişmiş bazı isimlerin önemli pozisyonlara geldiği, buldukları pozisyonlarda yaptıkları işlerle isimlerini sonraya taşıdıkları belirtilebilir.

Kökleri 17. Yüzyıla kadar uzanan ve Selanik’in demografik yapısı içerisinde yer alan Dönme cemaati ise, Osmanlı devlet adamlarının açtığı modernleşme kapısından ilk giren unsurlardan olmuştur. Nüfus itibarıyla azınlık grubu olarak nitelenebilecek bu cemaatin üyeleri, ticaret ve eğitimde dikkat çekici gelişmelerin başını çekmiştir. Çoğunluk kendi gruplarına hitap etmesine, dışarıdan katılıma pek açık olmamasına rağmen Dönme cemaatlerinin açtığı okullar eğitim tarihi açısından kendisinden sonra ortaya çıkan gelişmeler için önemli görülmektedir.

Dönme cemaati kendi içerisinde bütünlük arz etmez; Sabetay Sevi’nin ölümü sonrası cemaat yıllar içerisinde farklı kollara ayrılır. Yakubiler, Karakaşlar ve Kapancılar olarak bilinen bu üç kol, farklı başlık ve öncelikler sebebiyle birbirinden ayrılır (Şişman, 2016, s. 157-190). Özellikle Karakaş ve Kapancıların, Selanik’te 19. yüzyılın ikinci yarısında açtığı okullar, bu okullarda verilen eğitim ve

1 Bu makale, 2023 yılında tarafımdan tamamlanan “Cavid Bey’in İktisadi Düşüncesi ve Uygulamaları” başlıklı doktora tezinin bir alt başlığının geliştirilmiş halidir.

okullarından mezun olan isimlerin hem Osmanlı Devleti'nin son yıllarına hem de Cumhuriyet'e yaptığı katkılar/etkiler sebebiyle ön plana çıkmıştır denilebilir. Örneğin 1869 Maarif Nizamnamesi'nin iptidai okullara verdiği izni ilk kullanan Şemsi Efendi'nin açtığı okul, metodu, müfredatı ve mezunları sebebiyle bugün sadece akademi içerisinde değil, geniş halk kitleleri tarafından da bilinmektedir.

Bu ve benzeri sebeplerle, bu makalede önce cemaatin kısa bir tarihi verilecek, ardından okullara temas edilerek onların diğer okullardan ayrılan yöneleri göstermeye çalışılacak ve daha sonra buralardan mezun olan önemli kişiler zikredilecektir.

Dönme Cemaati ve Kısa Tarihi

Kelime olarak “din değiştiren, başka bir dinden İslâm'a dönen, muhtedi” anlamlarına gelen “Dönme” tabiri, Yahudilikten İslâm'a geçen kişiler için kullanılmıştır (Küçük, 1994, s. 518). Kavram olarak ise, 17. yüzyılda İzmir'de Mesihliğini ilan edip (Şişman, 2008, s. 334) daha sonra IV. Mehmed'in huzurunda Müslüman olan Yahudi asıllı Sabetay Sevi'ye tabi olanlar kastedilmektedir (Koloğlu, 2012, s. 120). Dönmelerin büyük çoğunluğunu İspanya'nın Müslümanların elinden çıkışının ardından buradan Selanik'e göç eden İspanyol Yahudileri oluşturmaktadır. Fakat az önce de ifade edildiği gibi bu kişiler dinlerinde kalmamış ve Sabetay Sevi'nin izinden gidip Müslümanlığı seçmiştir. Bu yapıları, yani onların devlet ve toplum tarafından resmî olarak Müslüman kabul edilmeleri 20. Yüzyıla kadar sürmüştür (Georgeon, 2001, s. 125; Leskovikli Mehmet Rauf, 1991, s. 85; Ramsaur, 1972, ss. 115-116).

İzmir, Edirne gibi şehirlerde varlıkları söz konusu olsa da, asıl yerleştikleri; sosyal, kültürel, ekonomik olarak geliştikleri şehir Selanik'tir. Hem Sevi'nin sürüldüğü coğrafya olması, hem de az önce ifade edildiği gibi İspanya'dan sürülen Yahudilerin buraya yerleşmesi durumu açıklamaktadır. Şehrin özellikle 19. yüzyıldaki görece özgürlükçü karakterinden, sosyo-ekonomik imkânlardan, modernleşme tecrübelerinden fazlasıyla istifade etmişlerdir (Baer, 2016, s. 94; Hanioglu, 1995, s. 168; Leskovikli Mehmet Rauf, 1991, s. 88; Sertel, 2018, s. 37).

Dönme cemaati Sabetay Sevi'den itibaren homojen bir yapı olarak kalmamış, Yakubiler, Karakaşlar ve Kapancılar olarak üç kola ayrılmıştır (Şişman, 2008, s. 335). Aslında Sevi'nin ölümünden sonra liderlik (tabii olarak Mesihlik) kayınbiraderi Yakup Çelebi'ye geçer. Fakat kısa bir süre sonra çeşitli meseleler üzerine ayrılıklar baş gösterir. İleride değineceğimiz, Cavid Bey'in ailesinin ve kendisinin de mensup olduğu Karakaş cemaatinin lideri, 18. Yüzyılın başında Mesihliğini ilan edip Osman Baba ismini alan biri olmuştur. Kapancıların ayrı bir grup olarak belirmesi ise daha sonra gerçekleşir (Baer, 2016, ss. 27-30).

Her üç grupta ön plana çıkan bazı hususlar vardır. Bu hususlardan en önemlisi gizliliğe verilen önemdir. Gizlilik veya kimliklerini korumak Dönmeler için önemli bir unsurdur ve bu unsur topluluğun mensupları arasında kuvvetli bağlar oluşmasını sağlamıştır. Bu sayededir ki, ne Yahudi ne de Müslüman olarak tanımlanabilecek bir grup, Osmanlı yetkililerinin dikkatini çekmeden 20. yüzyılın başına kadar yaşayabilmiş, inanç ve samimiyetleri sorgulanmamıştır. Burada dönmelerin neden gizliliği tercih ettiği sorusu sorulabilir. İlk akla gelen cevap varlıklarını sürdürmek veya devletin baskısından kaçmak olacaktır. Fakat Sabetay Sevi'nin Dönme olarak yaşamını sürdürdüğü ve herhangi bir baskıya maruz kalmadığı düşünüldüğünde bu cevabın ötesine geçmek gerektiği açıktır. Denilebilir ki, onların kendi kültür, inanış ve ritüellerini gizlemenin sebeplerinden biri farklı kalmak ve diğerlerinden kendilerini ayırmaktır. Diğer yandan bu, onların kutsallıklarını da korumaya yardımcı olmuştur (Baer, 2016, ss. 29-30).

Dönmeler kendilerini toplumun diğer kesimleri ve resmi makamlar tarafından bilinir hale getirebilecek kurumlara, uygulamalara da mesafeli yaklaşmışlardır. Burada en önemli kurum evlilik müessesesidir. 1912 gibi geç bir tarihe kadar Dönme cemaatinin tüm evlilikleri içevlilik şeklinde gerçekleşir (Leskovikli Mehmet Rauf, 1991, s. 86). Bu sayede kendi dini ritüellerini rahatça gerçekleştirebilme, gizli yapılarını koruyabilme imkânı elde etmelerinin yanı sıra, soyağaçları oluşturma, iktisadi/ekonomik bütünlüklerini muhafaza etme gibi hususular da garanti altına alınır (Baer, 2016, s. 49; Gershom, 1995, s. 149).

Az önce de ifade edildiği gibi Sabetay Sevi'den kısa bir süre sonra cemaat içinde bölünme baş gösterir. Yeni durumda üç grup ortaya çıkar. Bu gruplardan Yakubiler, Sabetay Sevi'nin kayınbiraderi Yakub'a bağlı olanlara (Küçük, 2005, s. 200); Karakaşlar, Yakup Çelebi'nin kimi karalarına muhalif olup ayrılan, Sevi'nin ölümünden yaklaşık 9 ay sonra doğan Osman isimli bir bebeği mesih kabul edip ona inanan Mustafa Çelebi grubuna (Baer, 2016, s. 30; Küçük, 2005, s. 205); Kapancılar ise, Osman Baba'nın 1720'deki ölümünden sonra, onun mesih olmadığını iddia eden ve Karakaşlar ile düştükleri ihtilaf neticesinde onlardan ayrılan gruba verilen isimdir (Düzdağ, 2002, s. 38). Bu grupların her birinin dini ritüel, meslek sahası, eğitim yaklaşımları gibi kendine ait hususiyeti mevcuttur. Örneğin Kapancılar ticari sahada, Yakubiler ise daha çok memuriyet ve devlet kadrolarında kendini göstermiştir. Karakaşlar da Kapancılarla benzer şekilde ticaretle uğraşan bir gruptur ama onları diğerlerinden ayıran, tekstil ticaretiyle daha yoğun uğraşmış olmalarıdır (Baer, 2016, s. 97).

Dönme Cemaati'nde Eğitim

Dönme cemaati için eğitim hem önemli unsur, hem de belirleyici bir alandır. Zaten konumu itibarıyla ve ticaret sebebiyle Selanik Batı ile yakın temas içerisindeyken, şehrin özellikle 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde başlayan modernleşme sürecine hızlı intibak etmesi sayesinde, eğitimdeki gelişmelerin ortaya çıkması sürpriz olarak değerlendirilemez. Fakat bu hususta da başat rol yine bu cemaate ait olacaktır. Özellikle Şemsi Efendi'nden başlamak üzere, her Dönme cemaati kendine ait okullar kurmuş, devletin diğer bölgelerine nispetle modern eğitim usulleri bu okullarda uygulanmıştır. Eğitim usulünün ana hatlarını ve okullarda nelere dikkat edildiğini gösterir önemli bir örnek, Feyziye Mektepleri kurucusu Mustafa Tevfik Efendi'nin konuşmasında görülebilir.

Tevfik Efendi, okulun gelişimine katkı sağlayanlara teşekkür ederek başladığı konuşmasında, ilk vurguyu Fransızcaya yapar ve okula yeni başlayan öğrencilerin, uygulanan yöntem sayesinde ikinci sene bu dili konuşmaya başlayacağını belirtir. Diğer dikkat çekici husus, okul idaresinin Avrupa'daki gelişmeleri yakın takipte olmasıdır. Paris'te toplanan öğretmenler kongresine atıfla, burada alınan kararların Feyziye'de de uygulandığı, özel olarak sınıf öğretmenleri atandığı söylenir (Sandalcı, 2005, ss. 77-78).

Okul idaresinin eğitimde önem verdiği hususlar, cemaatin beklentilerini göstermesi açısından önemlidir. Sadece Karakaşlarda değil, diğer Dönme cemaatlerinde de eğitim, özellikle de "ahlâk" ve "ahlâki eğitim" kritiktir. Tevfik Efendi de bu hususa dikkat çekmektedir. Diğer yandan hem Kapancı hem de Karakaş dönmelerinde ticaret, özellikle de uluslararası ticaretin önemli olduğunu belirtmiştik. Bu sebeple okulda Fransızcanın yanı sıra, ticaret dili olarak görülen Almanca da müfredata eklenmiştir. Zira uluslararası ticaret yapmak, ilişki ağları geliştirmek ve bağlantılar inşa etmek oldukça önemli görülmüştür (Sandalcı, 2005, s. 78).

Şemsi Efendi Mektebi

1869 Maarif Nizamnamesi'nin eğitimde modernleşmenin önünü açması sonrası Selanikte açılan Şemsi Efendi Mektebi, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde modern anlamda eğitim veren ilk iptidai olma özelliği taşıırken (BOA, DH.MKT, 1520-58, 1305), diğer yandan Dönme Cemaati için de önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Okulun banisi Şemsi Efendi'nin girişimi devlet tarafından taltif edilirken, kendisinin Dönme olması, okulun bu cemaate ait bir kurum olarak kabul edilmesini beraberinde getirmiştir.

Şemsi Efendi ve okulunun cemaat için taşıdığı önemin yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında, bu okulun izlerini görmemiz, kendisine ve okuluna biraz daha yakından bakmayı gerektirmektedir.

Şemsi Efendi 1852 yılında Selanik'te dünyaya gelir (Sandalcı, 2005, s. 30). İlk eğitimini burada alır ve 1868'de Selanik Rüşdiyesi'nden mezun olur (Eren, 1969, s. 6). Ailesinin kötü olan maddi durumu sebebiyle, okulu bitirdikten sonra çalışmaya başlar. Fakat bir yandan çalışırken diğer yandan rüştiyeye gidemeyen fakir ailelerin çocuklarına ücretsiz ders vermektedir. Bir ara Selanik'ten ayrılıp öğretmenliği bıraksa da bu uzun sürmez ve 1871'de döndüğü şehirde yabancı bir öğretim kurumunda tekrar eğitim hayatına başlar. Yirmi yaşına basmamış olan Şemsi Efendi'nin gösterdiği çaba, onun eğitime verdiği önemi göstermesi açısından kritiktir. Nitekim kısa bir süre sonra, 1869 Maarif Nizamnamesi'nin açtığı yoldan girecek ve Selanik'te Müslümanlara ait ilk özel eğitim kurumunu kuracaktır (Sandalcı, 2005, s. 30).

Selanik'te yeni usulle eğitim veren başka okulların açılmasına da katkı sağlayan Şemsi Efendi bir ara İstanbul'a giderek orada da eğitim faaliyetinde bulunmuş ama bu faaliyeti pek uzun soluklu olmamıştır. Geri gelip çalışmaya devam ettiği Selanik'in Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devleti'nden ayrılması üzerine İstanbul'a kesin dönüş yapan Şemsi Efendi, 1917 yılında, yani 65 yaş civarında vefat etmiş ve Üsküdar Bülbülderesi Mezarlığı'na defnedilmiştir (Özcan, 1991, ss. 334-335).

Selanik'te gayr-i Müslimlere ait mektepte hocalık yaptığı esnada, Müslümanların da böyle bir kuruma ihtiyaç duyduğunu düşünen Şemsi Efendi, 1872 yılında Sabri Paşa Caddesi'nde tek katlı bir dairede mektebi kurar (BOA, MF.MKT, 40-114, 1293). Selanik halkının teveccüh göstermesi ve öğrenci sayısının artması, daha geniş bir yere ihtiyaç doğurur. Nitekim eşraftan ve halktan toplanan yardımlarla birlikte mektep daha geniş olan yeni yerine taşınır. Fakat yeni usulle eğitim yapan kuruma tepkiler de gelmeye başlamıştır. Eğitim yapıldığı bir gün mektep basılır, eşyalar zarar görür, öğrenciler dağıtılır. Fakat Şemsi Efendi kendi daireesinde öğrencileri okutmaya devam eder. Burası da aynı akıbete maruz kalınca geri adım atmayacak, okulu bırakmayan öğrencilerin evlerine gidip ders vermeye devam edecektir. Nitekim bir müddet sonra tepkiler dinince mektep yeniden açılarak eğitim faaliyetine devam etmiştir (Pasiner, 1938, s. 7).

Şemsi Efendi dışında okulun ilk hocaları arasında Abdi Kamil, İsmail Hakkı, Halil Vehbi ve Derviş Efendiler de bulunmaktadır. Zikredilen isimlerin hepsi de yeni usulü benimseyen ve bu anlamda şehirde ve Osmanlı'nın diğer bölgelerinde eğitim faaliyetine önemli katkıda bulunan kişilerdir (Ergin, 1977, s. 470). Fakat

Şemsi Efendi'nin zor karakteri ve geçimsiz kişiliği, okulun açılışından kısa bir süre sonra bu hocaların okuldan ayrılmalarına sebep olmuştur (Özcan, 1991, s. 333).

Yeni usulle eğitimi önemseyen okulun metodu da buna göre şekillenmiştir. Hem Şemsi Efendi'nin hem de diğer hocaların disiplininden, yeni eğitim metodlarını takip etmedeki hassasiyetlerinden okulun ilk öğrencilerinden olan Selanikli Aburrahman Adil Bey bahsetmektedir (Ergin, 1977, s. 469).

Disiplinin yanında öğrencilerin okula kolayca alışmasını sağlamak, okul düzeni hakkında bilgilendirmek, var olan tecrübeyi aktarmak için bir mentörlük uygulaması da getirilmiştir. Okula yeni kayıt olan öğrencilere, eski ve çalışkan öğrencilerden biri tayin edilir. Sabah olunca mentör, okula yeni başlayan talebinin evine gider, onunla kahvaltı eder ve vakit gelince öğrenciyi elinden tutup mektebe götürür (Ergin, 1977, s. 470).

Okul, sınıf düzeninde, derslerin işlenmesinde ve ders harici saatlerdeki aktivitelerde yeni usulleri geliştirmeye devam etmiştir. Öğrenci sınıflarda tabure gibi, yüksek sıralarda oturmaktadır. Klasik sıbyan mekteplerinin yerde oturma düzeni düşünüldüğünde bu önemli bir yeniliktir. Ayrıca bir saat işlenen dersin ardından öğrenciler teneffüs yapmaktadır. Teneffüste Şemsi Efendi sınıfı havalandırmakta, öğrencilerin kendi aralarında kavga etmesine engel olmak için onların arasında gezmektedir (Pasiner, 1938, s. 9).

Görüldüğü gibi Şemsi Efendi Mektebi dönemin diğer sıbyan mekteplerinden ayrılmaktadır. Mektebin hocaları hem gençtir, hem de yabancı dil bilen ve yeni usule önem veren kişilerdir. Şemsi Efendi geçimsiz bir kişi olsa da disiplinli ve açık fikirli bir hocadır. Bu yönü okula getirdiği yeni usullerde kendini göstermiştir. Okul kısa zamanda halkın teveccühünü kazanmış ve kendisinden sonra gelen kişi ve kurumlara da ilham kaynağı olmuştur. Kurucu Şemsi Efendi ise yaptığı hizmetlerden dolayı farklı tarihlerde padişahların taltiflerine mazhar olmuştur (Sandalcı, 2005, s. 39).

Feyz-i Sıbyan Rüşdiyesi

Dönmelere ait Selanik'te açılan diğer bir okul, cemaatin Karakaş koluna ait Feyz-i Sıbyan Rüşdiyesi'dir. Aynı Şemsi Efendi Mektebi gibi yeni usulü takip eden bu okul da, dönemin kaliteli eğitim veren kurumlarından biridir. Öyle ki, buradan mezun olan öğrencilerin bazıları, lise eğitimi için gittikleri okullarda ilk sınıfı okumadan, doğrudan ikinci sınıftan başlamışlardır. Daha sonradan Şemsi Efendi Mektebi'yle birleşecek olan bu okuldan mezun olanların eğitim seviyelerini anlama adına okulun yapısıyla ilgili bazı hususlara değinmek gerekir.

Okul Dönme Cemaatinin Karakaş kolunun mensupları tarafından 1883-1884 yılında açılır (Baer, 2016, s. 75). Okulun fikir babası, iyi derecede Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce bile Fransa'nın Selanik Başkonsolosluğu'nda çevirmen olarak çalışan Zekai Efendi'dir. Kendisi yetişecek çocukların modern usullerle eğitim almasını önemseyen ama bu eğitimi yabancı okullarda değil de Türk okullarında gerçekleşmesini isteyen biridir. İdealini gerçekleştirmek ise oğullarına kısmet olmuştur (Sandalcı, 2005, ss. 40-41).

Zekai Efendi'nin oğlu Mustafa Tevfik Efendi ve kardeşlerinin çabaları, dönemin hayırseverleri ve yerel idarecilerinin de desteğiyle başarıya ulaşmış ve 1885 yılında yeni usullerle eğitim veren Feyz-i Sıbyan Mektebi açılmıştır. 50 öğrenci ve 4 sınıflı ilkokul olarak planlanan okula daha sonra orta kısım da eklenerek sınıf sayısı 8'e çıkacaktır. Okul ilk mezunlarını ise 1890 yılında verecektir (Sandalcı, 2005, ss. 43-45).

Zekai Efendi Mısırlızadelere mensup birisidir. Bu ailenin özelliği, diğer Karakaşlar gibi, ticaretle uğraşması ve özellikle tekstil ticaretiyle ilgilenmesidir. Uluslararası bağlantılara ve ticari ilişkiler geliştirmeye önem veren bu aile ve diğer Karakaş aileleri okulun kurucu heyetini oluşturmuştur. İlk kurucular arasında bu özelliklere sahip isimlerin yer aldığı görülmektedir (Baer, 2016, s. 75).

Okulda ticarete verilen önemi gösterir bir husus, yönetim kurulunun bir dönem okulun ismini Osmanlı Ticaret Mektebi olarak değiştirmeyi düşünmüş olmalarıdır. Zira ticarete verilen bu önem müfredata da yansımıştır. İktisat, ticaret hukuku, fiziki coğrafya gibi dersler öğrencilere verilen derslerden bazılarıdır (1322 *Sene-i Hicriyesi'ne Mahsus Selanik Vilayeti Salnamesi*, 1322, s. 317).

Okulun müfredatı dönemin diğer rüşdiye mekteplerine göre daha zengin bir içeriğe sahiptir. Osmanlıca, Farsça, Arapça, Mantık, Muhasebe Tariz, Matematik ortaokul düzeyinde okutulan derslerden bazılarıdır. Müfredat o kadar özenli hazırlanmıştır ki, okuldan mezun olan öğrenciler lise düzeyinde bir donanıma sahip olurlar. Eğitimin kalitesi için idare de hiçbir fedakârlıktan kaçınmaz, gerektiğinde yurt dışından eğitim-öğretim araç ve gereçlerini getirmek suretiyle öğrencilerin imkânlarını genişletir (Sandalcı, 2005, ss. 45-47).

Okuldaki disiplin, düzen ve usul Şemsi Efendi Mektebi'ni andırır şekildedir. Öğrencilerin kılık ve kıyafetlerine, beden temizliklerin dikkat edilmesinin yanında, Şemsi Efendi'nin uyguladığı mentörlüğe benzer bir usul de mevcuttur. Farklılık, Feyz-i Sıbyan'da mentörlük yerine sınıf öğretmenliği uygulanmış olmasıdır. Bu görevi alan öğretmen her öğrenciyle yakından ilgilenip gelişimlerine yardımcı olurken, diğer yandan da disiplini sağlamaya çalışmaktadır.

Aslında okulda hedef sadece öğrenciler değildi. Öğretmenlerin de donanımı, ahlaki, modern zihniyete sahip olması önemliydi. Dönemin diğer okullarında uygulanan eğitimden farklı olarak, öğretmen öğrencinin her şeyiyle ilgilenmekte, kendi disiplini yanında öğrencinin disiplini ve okul idaresiyle de ilgilenmek durumundaydı (Baer, 2016, s. 76).

Feyziye Mektepleri

Karakaş Dönmeleri'ne ait diğer bir okul olan Feyziye Mektepleri, ilk olarak sıbyan mektebi olarak faaliyete başlamıştır. 1802 yılında ise idadiye çevrilerek eğitime devam etmiş, Selanik'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıkması üzere okul İstanbul'a taşınmıştır. Bugün de faaliyetlerine devam eden okul, Dönme Cemaati'nin Terakki Mektebi'yle birlikte faal olan iki eğitim kurumundan biridir (Elöve, 1991, ss. 67-69).

1320 Rûmi'de (M.1904-1905) yayınlanan Selanik Salnamesi'nde mektepten sitayişle bahsedilmekte ve eğitim kadrosuyla okutulan derslere dikkat çekilmektedir. Mektepten mezun olanların Mülkiye, baytar mektebi gibi önemli okullara girdiği ve buralardan da başarılı derecelerle mezun olduğu zikredilir. Bu, eğitim kalitesini gösteren önemli bir husustur. Zira müfredata kısa bir bakış, verilen derslerin çeşitliği belirgindir. İlm-i iktisat, coğrafya-yı iktisadi, usul-i defteri, hükümet-i tabiiye gibi dersler alanında, salnamedeki ifadeyle "muktedir muallimlere tevdi" edilmiş ve doğal olarak talebinin kaliteli eğitim almasına imkân sağlanmıştır (1322 *Sene-i Hicriyesi'ne Mahsus Selanik Vilayeti Salnamesi*, 1322, ss. 313-317).

Feyziye Mektepleri dönme cemaatinin kurduğu bir okuldur. Bu özelliği sebebiyle öğrencilere uluslararası ticareti öğretecek bir müfredat da verilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz derslerin haricinde ticaret hukuku, resmi yazışmalar, fiziki coğrafya gibi dersler de okutulmuştur. Okulun kurucuları ve idarecileri ticarete o kadar önem veriyorlardı ki, bir dönem isminin Osmanlı Ticaret Mektebi olarak değiştirilmesi bile düşünülmüştür (Baer, 2016, ss. 77-78).

Ticarete verilen önemin yanı sıra, bu okulun mezunları, daha Feyz-i Sıbyan Rüşdiyesi'nden itibaren, devletin önemli okullarında eğitim görüyorlardı. Nitekim bu okulları başarıyla bitiren öğrencilerin görev aldığı önemli memurluklar da mevcuttu. Öyle ki okulun mezuniyet törenlerinde kentin liderleri ve yöneticileriyle başlıca sermaye sahipleri, tüccarlar, bürokratlar ve ordu mensupları bulunuyordu. Diğer yandan bu törenlere katılan yabancı konsoloslar ve tüccarlar okulun ne denli güçlü ilişkilere sahip olduğunu, buradan mezun olanların ne gibi bağlantıları bulunduğunu göstermektedir (Sandalcı, 2005, s. 78).

Sonuç

Selanikte açılan Dönme okulları, usul, metot ve eğitimcilerin yeterlilikleri açısından dönem dikkate alındığında Osmanlı Devleti'nin diğer bölge ve şehirlerinde var olan veya açılan okullardan farklılaşmaktadır. 1869 Maarif Nizamnamesi'nin imkân verdiği ölçüde bu okullar modernleşme imkânlarından faydalanmıştır. Cemaate mensubiyeti ve ilk adımı atmasıyla ön plana çıkan Şemsi Efendi Mektebi, Feyz-i Sıbyan Rüşdiyesi ve daha sonra Fezziye Mektepleri, yine Kapancıların kurduğu Terakki Okulları ve hem Kapancı hem de Karakaş Dönmelerinin birlikte açtığı Ticaret Mektebi eğitimde uyguladığı yöntemler, müfredatları, modern usulleri önemseyen eğitimcileriyle ön plana çıkmıştır. Nitekim bu okullarda yetişen öğrenciler ülkenin başka bölgelerindeki, örneğin İstanbul'daki ileri düzeyde eğitim veren okullara kolaylıkla adapte olabilmiş, hatta bazı öğrenciler düzeyleri itibarıyla ileri kademelerden okullara kabul edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası ve daha sonra Cumhuriyet'le birlikte bu okulların etkilerini devletin kurumlarında ve diğer alanlarda görmek de mümkündür. Okulların kendi etki alanı olarak kabul edebileceğimiz bu husus, onların mezunları üzerinden takip edilebilir. Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Tıbbiye gibi diğer önemli eğitim kurumlarıyla kıyaslandığında görece daha zayıf düzeyde olsa, bahsedilen okullardan mezun olan belirli kişiler önemli devlet kadrolarında kendilerine yer bulmuş hem Osmanlı Devleti'nin kaderi hem de daha sonra Cumhuriyet döneminde önemli roller üstlenmişlerdir.

Kaynakça

- 1322 *Sene-i Hicriyesi'ne Mahsus Selanik Vilayeti Salnamesi*. (1322).
- Baer, M. D. (2011). *Selanikli Dönmeler* (S. Kayır, Çev.). Doğan Kitap Yayınları.
- BOA, DH.MKT, 1520-58 (DH.MKT). (1305). BOA.
- BOA, MF.MKT, 40-114. (1293).
- Düzdağ, E. (2002). *Yakın Tarihimizde Dönmeler ve Dönmelik*. Zvi-Geyik Yayınları.
- Elöve, M. (1991). *Bir Demet Işık Fezziyenin Yükselişi* (Fezziye Mektepleri Vakfı).
- Eren, İ. (1969). Atatürk'ün İlk Hocası Şemsi Efendi. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 26, 5-7.
- Ergin, O. N. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. Eser Matbaası.
- Georgeon, F. (2001). Müslüman ve Dönme Selanik. İçinde G. Veinstein (Ed.), & C. Akalın (Çev.), *Selanik 1850-1918*. İletişim Yayınları.
- Gershom, S. (1995). *The Messianic Idea in Judaism and Other Essays on Jewish Spirituality*. Schocken Books.
- Hanioğlu, M. Ş. (1995). *The Young Turks in Opposition*. Oxford University Press.
- Koloğlu, O. (2012). *İslam Aleminde Masonluk*.

- Küçük, A. (1994). Dönme. İçinde *DİA* (C. 9, ss. 518-519).
- Küçük, A. (2005). *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*. Ötüken Yayınları.
- Leskovikli Mehmet Rauf. (1991). *İttihad Terakki Ne İdi?* Arba Yayınları.
- Özcan, M. (1991). Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi. *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, VII(20), 331-346.
- Pasiner, G. (1938, Kanunuevvel). Meslek ve Vazife Aşık Bir Maarifçi. *Akşam*.
- Ramsaur, E. E. (1972). *Jön Türkler ve 1908 İhtilalinin Doğuşu* (N. Ülken, Çev.). Sander Yayınları.
- Sandalcı, M. (2005). *Feyzi Sıbyan'dan Işık'a Feyziye Mektepleri*. Feyziye Mektepleri Vakfı.
- Sertel, Y. (2018). *Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?* Can Yayınları.
- Şişman, C. (2008). Sabetay Sevi. İçinde *DİA* (C. 35, ss. 334-335).
- Şişman, C. (2016). *Suskunluğun Yüğü* (A. Demirhan, Çev.). Doğan Kitap Yayınları.